

Митко А.М.*

НАУКОВІ РОЗВІДКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ У СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ КОМУНІКАТИВІСТИЦІ

У статті розглянуто наукові розвідки американських фахівців-комунікативістів. Охарактеризовано розвиток сучасних наукових течій у США, досягнення цієї країни у питаннях дослідження інформаційної демократії. Прослідковано еволюцію мережі інформаційної демократії у США, а саме: електронна демократія, он-лайн демократія, цифрова демократія, теледемократія, відеодемократія тощо.

Ключові слова: дослідження, комунікативістика, масова комунікація, засоби масової інформації, інформаційна демократія, електронна демократія, он-лайн демократія, цифрова демократія, теледемократія, відеодемократія.

В статье рассмотрены научные исследования американских специалистов-коммуникативистов. Охарактеризовано развитие современных научных течений в США, достижения страны в вопросах исследования информационной демократии. Исследовано эволюцию сети информационной демократии в США, а именно: электронная демократия, он-лайн демократия, цифровая демократия, теледемократия, видеодемократия и тому подобное.

Ключевые слова: исследование, коммуникативистика, массовая коммуникация, средства массовой информации, информационная демократия, электронная демократия, он-лайн демократии, цифровая демократия, теледемократия, видеодемократия.

In the article the American scientific intelligence experts of communication. Characterizes the development of modern scientific trends in the U.S., reaching this country in matters of research information democracy. Investigated information network evolution of democracy in the United States, namely: e-democracy, online democracy, digital democracy, teledemocracy, videodemocracy and so forth.

Key words: research, communication, mass communication, mass media, informational democracy, e-democracy, online democracy, digital democracy, teledemocracy, videodemocracy.

На сьогодні зацікавленість питаннями комунікативістики й інформаційної політики спостерігається в кожній країні, але по праву піонерами цієї галузі можемо назвати Сполучені Штати Америки. У середині ХХ ст. у США формується нова наука, що вивчає систему засобів і гуманітарних функцій масових інформаційних зв'язків – комунікативістика. Проаналізувавши дослідження американських фахівців із цієї дисципліни, можемо визначити, що комунікативістика є галуззю, що об'єднує наукові розробки фахівців із соціології, політології, мистецтва, етнології, журналістики, права, філософії, психології й

* кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Волинського національного університету імені Лесі Українки

інших. Автор книги «Медіамерика» Е. Уйтмор уявно порівнює її з парасолькою, спицями якої є журналістика, стилістика, театроведення, реклама, телебачення та радіо, риторика та популярна культура [1].

Важливий внесок у дослідження комунікативістики, а в подальшому в теорію інформаційної демократії, вніс Г. Маклюєн, який усупереч висловлюванням авторитетних істориків, стверджував, що революційні зрушення в розвитку суспільства, культури, свідомості та психології людей детерміновані технічними засобами інформаційного зв'язку. Нинішній етап розвитку цивілізації, що відходить від принципів «гуттерберзької галактики», – науковець пов'язує з новою електронно-індустріальною основою, де відбувається заміщення книжково-мовного спілкування на радіотелевізійні засоби масової комунікації [2].

У 1975 р. вийшла друком книга «Закони Маклюєна про засоби масової інформації», сутність яких зводиться до абсолютизації інформаційних засобів, структур і мов у формуванні схожого образу життя, діяльності та мислення людей, які живуть у різних країнах, але в ту саму епоху [3]. На нашу думку, це дослідження вченого можна вважати першоджерелом, на основі якого розвинув свою теорію інформаційної демократії М. Рокар. Він переніс учення Маклюєна на виборчий процес, в якому на передній план висунув взаємозв'язок між виборними державними органами й посадами, засобами масової комунікації та виборцями. Головними складовими частинами інформаційної демократії науковець називає всезагальне виборче право та вільну інформацію, оскільки найбільш справедливо й демократично громадяни можуть реалізувати свої виборчі права лише за умови вільного розповсюдження інформації, відсутності політичних заборон, цензури тощо. Інформація та її носії у таких умовах безпосередньо визначають демократичні дії громадян [4].

Загальні демократичні віяння та зрушення в соціально-культурному житті ХХ ст., безперечно, відображенні у працях Маклюєна, але в дещо перебільшеній формі, оскільки принципи демократизму поставлені у залежність від технічних засобів масової комунікації та інформації, що створюють, на думку вченого, нову планетарну нервову систему. А це вже перехід досить тонкою межею між інформаційною демократією та інфократією.

Послідовником у дослідженні різних форм передачі інформації, що пов'язують людей певними нормами моралі, спільність принципів мислення, є У.Онґ, який стверджував, що «електронна усність» найтісніше сприяє єднанню людини із суспільством. Однак на відміну від Маклюєна він не фетишизує технічні засоби передачі інформації, не ідеалізує «електронну усність» телевізійної масової культури, а намагається ніби примирити конкуруючі старі та нові мас-медіа в загальній тенденції до «відкритих систем» комунікаційних зв'язків [5] у дусі мислення, що враховує необхідність демократизації сучасного суспільного життя та нового ставлення особи до оточення.

У Дж. Мейровіца знаходимо термін «інформаційно-електронне століття», яке перетворює людей на «мисливців та збирачів, але не продуктів харчування, а інформації». Науковець прирівнює общинний устрій кочівників з устроєм людей «інформаційного століття», оскільки і те, й ті позбавлені відчуття місця, є рівноправними у відносинах один із одним, між статями та суспільством; батьки та діти сучасної епохи, так само як і в первинно-общинному суспільстві можуть грати в одні й ті ж ігри, та занурюватися в «джунґлі національних й інтернаціональних інформаційних мереж» [6].

Про значення інформації у демократичних системах зазначали фундатор освітньої американської комунікативістики У. Шрам, який закликав науковців приділяти увагу балансу між економічним благополуччям інформаційних засобів і професійною етикою жур-

налістів і суспільними інтересами, та Г. Лассуел, що визначив функції суспільно-комунікативних процесів: контроль за сферою; кореляцію всіх компонентів суспільства для його збереження; передача соціального спідку наступним поколінням. Відстоюючи ці функції, Лассуел відмічав, що «в демократичних суспільствах раціональний вибір цінностей залежить від освіченості, яка в свою чергу залежить від комунікації, а особливо від *рівності уваги* до них лідерів, експертів і масу рядових людей» [7]. Шрам і Лассуел також заклали у теорію комунікативістики ще один принцип демократії, а саме в підході до вивчення структурно-функціональної взаємодії медіа з суспільними системами, яка гарантує *рівновагу між свободою та контролем* [8], що в кінцевому результаті приводить до відносин із використанням комунікацій і інформації для блага соціальної згоди.

У. Шульцем сформована теорія *формування громадської думки* (інша назва – теорія інструменталізації), що виходить з ідеї невідповідності – розриву між реальною політикою та уявленнями про неї. Вияви цієї невідповідності породжують недовіру до ЗМК, а також викликають занепокоєння щодо контролю над пресою, оскільки самоцензураю в мас-медіа обмежитися не можна. Тут на допомогу може прийти влада розумної демократії, яку автор називає науковою елітою, що на науковій основі відокремлює факти від фікцій і ухвалює правильні рішення про тих, хто які повідомлення повинен отримувати. Необхідна структура, що складатиметься з інтелігенції та стоятиме над урядом, оцінюватиме інформацію та розподілятиме її між владою та народом, забороняючи випуск шкідливої, тієї якої краще не знати. У такому ракурсі розглянуто інформаційні інститути, що повинні стати структурами, в яких функціонують висококваліфіковані фахівці з іміджелогії, паблік рилейшнз та медіа-сфери [9].

Видання У. Ріверса «Новини у друкованій. Опис і повідомлення» вказує на перешкоди, які можуть не дозволити виконувати демократичні функції мас-медіа. Такими автор називає фінансово-економічні важелі, які ставлять мас-медіа в залежність від рекламодавців та власників, а не від інтересів суспільства. Виходом з цієї ситуації науковець вбачає створення альтернативних інститутів, таких як усупільнене мовлення, кабельне телебачення, місцеві публічні станції та відеоцентри, які забезпечують більший вибір і тим самим сприяють децентралізації комерційних трансляцій [10]. Прояв інформаційної демократії у книзі відображено спонуканням громадськості – читачів, глядачів, слухачів – активніше відноситися до мас-медіа, писати у редакції і студії зі своїми побажаннями, висновками.

У Гонолулському центрі комунікативістики наприкінці 1970-х рр. фахівці мас-медіа висунули протилежну глобальній експансії інформаційної монополізації теорію про створення новин не на основі ідеології, а на комерційній основі, що дозволяє їм бути нейтральними і перебувати в якості інформаційного товару. Таким чином створюються умови для транснаціональних – «горизонтальних» вільних потоків новин, які оминають політичні чи будь-які інші розбіжності в міжнародних відносинах.

Контроль над інформаційними потоками та обмеження з боку урядів інформаційної демократії висвітлено в роботах Г. Шиллера («Масові засоби інформації та американська імперія», «Маніпулятори відомістю», «Засоби масової інформації та культурне панування»), який констатує процеси перетворення засобів масової інформації у механізм вишуканого керування світоглядом широких мас. Предметом його критики стають деякі національно-урядові рівні розповсюдження інформації: уряд як пропагандист на міжнародній арені, уряд як агент зі зв'язків з громадськістю всередині країни, і найважливіше, уряд як розпорядник і маніпулятор величезними інформаційними ресурсами, що знаходяться в його розпорядженні [11]. Як частину інформаційної структури США він розглядає Пентагон, який перетворився в найбільшу в світі інформаційну систему, що об'єднує

в собі такі різні сфери, як підготовка особистого складу, тактика ведення і матеріально-технічне забезпечення військових дій, електронне стеження та шпіонаж, глобальна інформаційна діяльність.

Подібно до Г. Шиллера, професор Каліфорнійського університету Б. Бегдікян аналізує внутрішні та зовнішні джерела доходів ЗМІ, рух тиражів, розподілення ефірного часу та передач, створення інформаційно-комерційних конгломератів, стверджує, що мас-медіа підпорядковані політичним і комерційним інтересам власників, що в кінцевому результаті відбивається на якості інформації, що відходить від реальності [12]. Він руйнує міф про об'єктивність ЗМІ, доводячи, що інформація завжди знаходиться під контролем влади, подібно як влада контролює армію, а в США цей процес усугубляється створенням нового типу централізованої влади над інформації – національні та мультинаціональні корпорації.

Представник Анненберзької школи Д. Гербнер у трактаті «Масові засоби та теорія зв'язку людей» звертає увагу на вплив такого атрибуту демократії як громадська думка. Вказуючи на місце та роль ЗМІ в суспільстві він зазначає: «Народне самоуправління можливе лише у тому випадку, якщо люди, виступаючи як громадяни, колективно створять альтернативні політику... і приватні системи «пізнання та поглядів» будуть трансформовані в суспільні системи» [13].

Подальший розвиток ідей інформаційної демократії в американській комунікативістиці отримали у працях М. Гартнера, який на засіданні у Вашингтонському прес-клубі 1987 р. заявив, що в США інформація є заручницею в руках уряду, який підтримує різного роду форми та мотиви заборон на неї, при цьому посиляючись на захист інтересів держави, її оборони. М. Гартнер казав: «Наша країна ніколи не буде істинно вільною, якщо всі люди не отримають рівний доступ до будь-яких фактів» [14].

80-ті рр. ХХ ст. у Сполучених Штатах охарактеризувались двополярністю думок щодо свободи інформації в країні. Як мінімум можемо виділити дві тенденції. Для першої властиве негативне ставлення до будь-яких форм обмеження свободи «четвертої влади», для другої – визнання неминучості історично змінних форм не тільки свободи, але й контролю, який залежить від багатьох факторів, але перш за все від суспільного статусу засобів масової інформації. Вступаючи в електронне століття інформації комунікативістика США змінює вектор розвитку на удосконалення обслуговування громадян через електронні канали, доступ до яких мають усі, хто володіє персональним комп'ютером. У науковий обіг вводиться специфічна термінологія, так з'являються поняття «відеодемократія», «електронна демократія», «теледемократія», «он-лайн демократія», «цифрова демократія» тощо.

Чим далі, тим більше уваги американські комунікативісти приділяють використанню нових комунікаційних технологій у політиці. *Цифрова демократія* пропонує неоціненно докладні роз'яснення щодо застосування найважливіших комп'ютерно-опосередкованих систем зв'язку в політичних цілях. Книга містить широкий критичний аналіз концепції віртуальної демократії в теорії і на практиці. У ній розглядаються, як Інтернет і комп'ютерно-опосередкована політична комунікація впливають на демократію; фокусується на різних теоретичних і практичних питаннях, пов'язаних з цифровою демократією [15].

Чи може функціонувати пряма демократія в епоху віддаленого зв'язку? Такими питаннями задалися автори книги «Цифрова демократія: дискурс та прийняття рішень в інформаційну епоху» Б. Гаазі та Б. Лодер [16]. Праця присвячена впливу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та їх наслідки для політичних інститутів.

Автори дослідили демократії та кіберпростору, місцевої демократії, глобального управління та інтерактивних ІКТ. Детально автори розкрили вплив цифрових технологій на уряд на прикладі наслідків впливу телебачення на британську Палату громад, вплив ІКТ на діяльність політичних партій. На особливу вагу заслуговують питання взаємозв'язку ІКТ з громадянськістю через *демократію он-лайн*, а також шляхи зміцнення ролі громад в інформаційному столітті.

Досягнення в галузі інформаційних технологій та Інтернету надають можливості для підвищення відповідальності та підзвітності політичних інститутів і розширення участі громадян. У книзі «Кібердемократія: технологія, місто і цивільні мережі» [17] наведено теоретичні аргументи за і проти «електронної демократії» і можливості інформаційно-комунікаційних технологій. Книга спирається на ряд тематичних досліджень у США й Європі, які демонструють застосування «електронної демократії» у ряді міст. Автори книги є компетентними у практичних питаннях інформаційної демократії: Р.Тсагаросіану є лектором і дослідником у Центрі з питань комунікації та інформаційних досліджень Університету Вестмінстера, Д. Тамбіні – науковий співробітник університету Гумбольдта в м. Берлін, К. Брайан працює науковим співробітником з питань інформованих джерел, подій в засобах масової інформації та комунікаційних технологій.

«Демократія в цифровій вік» Е. Вільгельма [18] філософське дослідження нових інформаційних та комунікаційних технологій політичної участі в Сполучених Штатах. Вільгельм вважає, що дуже часто поява прогресу не використовується громадянами. Він обговорює чотири особливості цифрового опосередкованого політичного життя (ресурси, відкритість, обговорення, дизайн) і наполягає на необхідності сильної державної інформаційної політики.

Феномен «електронної демократії», можливо, має більший потенціал, ніж усі попередні форми комунікаційної мережі або політичної спільноти для заохочення та розширення реальної участі і дії серед громадян світу. Які реальні можливості та проблеми виникають із он-лайн демократії? Чи має вона потенціал для пожвавлення демократії? Дотримуючись міждисциплінарного підходу, П. Шайном розглянуто перспективи електронної демократії з точки зору того, що електронна демократія повинна оживити демократію, навчивши громадян реалізації демократичних ініціатив технологічно. Зрештою, вкладник виступає за складний, багатопрофільний підхід до теорії електронної демократії, а також до подальшого розвитку і розширення технологічних ініціатив зі сприяння он-лайн демократії [19].

Р. Холландер вводить термін «*відеодемократія*» в однойменній книзі [20] та стверджує, що новітня електронна відеотехніка, що створює масову культуру, може відродити істинні принципи демократизації суспільства, надаючи всім громадянам можливість співучасті в ній за посередництвом кабельного телебачення та комп'ютерних відеосистем.

Спираючись на нову якість наукової основи трансформаційної політики, Т. Беккер і К. Слейтон писати про *теледемократію*. Вони досліджувати поточний стан і майбутнє телеголосування, електронні міські збори, а також інших ініціативи покликани повернути громадськість до істинної демократії [21]. Також професор Ф. Артертон представив систематичне емпіричне дослідження про пряму участь громадян, яка може бути успішно мобілізована через електронні засоби масової інформації. Він також приділяє увагу теледемократії та пропонує новий підхід до політичної комунікації, підкреслюючи важливість участі, а не поведінки [22].

Представницькій демократії в інформаційну добу присвячені також праці Г. Лутца «Участь, інформація і демократія: наслідки низького рівня участі та інформації для функ-

ціонування демократії» [23] та П. Транакаса «Додаток – демократія та інформаційно-комунікаційні технології» [24].

Специфічно до питання демократії підходить біхевіорист Т. Сілі в «Бджолах демократії», де він зазначає, що медоносні бджоли приймають рішення колективно та демократично. Щороку, перебуваючи перед лицем життя і смерті, у бджіл постає проблема вибору подорожі в новий будинок, бджоли йдуть у ва-банк, який включає в себе колективні фактів, бурхливі дебати, досягнення консенсусу. Т. Сілі показує, що неймовірні комахи можуть багато чому навчити нас, коли мова йде про колективну мудрість та ефективне прийняття рішень. Сілі досліджує, як еволюція відточувала методи прийняття рішень медоносних бджіл протягом мільйонів років. Він робить висновок, що те, що добре працює для бджіл може добре працювати для людей: будь-який процес прийняття рішень група повинна складатися з осіб, що мають спільні інтереси і взаємну повагу, вплив лідера має бути зведене до мінімуму, в дискусії слід шукати різноманітні рішення, більшість повинна розраховувати на надійні рішення. Вражаючи дослідження демократичності поведінки медоносних бджіл показує, що процес прийняття рішень груп, будь то бджола або людини, можуть бути мудрими та розумними [25].

«Інформація й американська демократія: технологія в еволюції політичної влади» – ця книга оцінює наслідки нових інформаційних технологій для американської демократії [26]. Автор стверджує, що нові технології виробництва є четвертими у серії «інформаційних революцій» у США. Кожен із них призвів до важливих структурних змін в політиці. Після повторної інтерпретації історичних американського політичного розвитку з точки зору еволюції характеристика інформації і політичних комунікацій автором оцінюється через наслідки Інтернету та пов'язані з новими медіа. Аналіз показує, що використання нових технологій вносить свій внесок у «пост-бюрократичні» політичні організації і корінні зміни в структурі політичних інтересів. Висновки автора зв'язують воєдино групи за інтересами, бюрократію, колективні дії, політичну поведінку з новою теорією про політику в інформаційну епоху.

Досягнення в галузі інформаційних технологій для демократичного управління дослідили також автори «Governance.com: democracy in the information age». По суті, це бачення управління в XXI ст. у Школі імені Кеннеді «Governmentexplores», яким чином інформаційна революція змінює інститути управління [27].

Отже, американські фахівці з комунікативістики внесли значний внесок у розвиток наук, що однією зі складових мають мас-медіа. Питання, які розглядались із середини ХХ ст. до нині, стосуються ряду важливих проблем сучасної політичної науки, а саме незалежність мас-медіа від економічних важелів, взаємозв'язок між незаангажованими ЗМІ та становленням демократії. Учені справедливо зазначають, що пошкваллення в розвитку нових засобів масової комунікації призводить до відновлення ідей справжньої демократії, що надає можливість кожному громадянину брати участь у житті свої держави. Комунікативістами США розроблено основні поняття інформаційної демократії та закладено ґрунтовну основу для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Whetmore E. Mediamerica. Form, Content and Consequence of Mass Communication / E. Whetmore. – Belton, California, 1982. – P. 12.
2. Маклюэн Г. М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн; [пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова]. – М.: Канон-Пресс/Кучково поле,

2003. – 464 с. (Приложение к серии «Публикации Центра Фундаментальной Социологии»).
3. Землянова Л. М. Современная американская коммуникативистика: теоретические концепции, проблемы, прогнозы / Л. М. Землянова. – М.: Изд-во МГУ, 1995. – С. 20.
  4. Рокар М. Трудиться с душой: [пер. с фр.] / М. Рокар. – М.: Междунар. отношения, 1990. – С. 24.
  5. Ong W. Interfaces of the word: studies in the evolution of consciousness and culture / W. Ong. – Ithaca: Cornell UP, 1977. – P. 82.
  6. Meyrowitz J. No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behaviour / J. Meyrowitz. – N.Y.: Oxford University Press, 1985. – P. 316-317.
  7. Lasswell H. D. The Structure and Function of Communication in Society / H. D. Lasswell; [Ed.: L. Bryson] // The Communication of Ideas. – N.Y.: Harper and Brothers, 1948. – P. 130.
  8. Землянова Л. М. Згадувана праця. – С. 51.
  9. Shultz A. Theorie der Relevanz / A. Shultz. – Frankfurt am Mein : Surkamp, 1981. – 211 s.
  10. Rivers W. Responsibility in Mass Communication / W. Rivers, C. Christians, W. Schramm. – N.Y., 1980. – P. 285.
  11. Землянова Л. М. Згадувана праця. – С. 61.
  12. Bagdikian B. The Media Monopoly / B. Bagdikian. – 3rd edition. – Boston: Beacon Press, 1990. – 288 p.
  13. Gerbner G. Mass Media and human communication theory / Sociology of Mass Media Communicators / G. Gerbner; [Ed. by D. McQuail]. – P. 38.
  14. Editor and Publisher. – 1987. – April 4. – P. 6.
  15. Dijk J. Digital democracy: issues of theory and practice / J. Dijk, K. Hacker. – SAGE, 2000 – 228 p.
  16. Hague B. Digital democracy: discourse and decision making in the Information Age / B. Hague, B. Loader. – Routledge, 1999. – 227 p.
  17. Tsagarousianou R. Cyberdemocracy: technology, cities, and civic networks. R. Tsagarousianou, D. Tambini. – Routledge, 1998. – 185 p.
  18. Wilhelm A. Democracy in the Digital Age: challenges to political life in cyberspace A. Wilhelm. – Routledge, 2000. – 184 p.
  19. Shane P. Democracy online: the prospects for political renewal through the Internet / P. Shane. – Routledge, 2004. – 279 p.
  20. Hollander R. video democracy: the vote-from-home revolution / R. Hollander. – Lomond Publications, 1985. – 161 p.
  21. Becker T. The future of teledemocracy / T. Becker, C. Slaton. – Greenwood Publishing Group, 2000. – 230 p.
  22. Arterton F. Teledemocracy: can technology protect democracy? / F. Arterton. – Roosevelt Center for American Policy Studies. – Sage Publications, 1987. – 224 p.
  23. Lutz G. Participation, information, and democracy: the consequences of low levels of participation and information for the functioning of democracy / G. Lutz. – LIT Verlag Münster, 2006. – 245 p.
  24. Tranakas P. Addendum - Democracy & Information Communication Technology / P. Tranakas. – Lulu.com, 2009. – 32 p.
  25. Seeley T. Honeybee Democracy / T. Seeley. – Princeton University Press, 2010. – 280 p.
  26. Bimber B. Information and American democracy: technology in the evolution of political power / B. Bimber. – Cambridge University Press, 2003. – 268 p.
  27. Kamarck E. Visions of Governance in the 21st Century (Program) Governance.com: democracy in the information age / E. Kamarck, J. Nye. – Brookings Institution Press, 2002. – 192 p.